

УДК 141

ОСОБЛИВОСТІ ТА ЕТАПИ ҐЕНЕЗИ ДАВНЬОКИТАЙСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ: ШКОЛИ ТА НАПРЯМИ

В.С.Михайлов*співробітник Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»*

У статті розглянуто передумови й характерні риси розвитку філософських шкіл Давнього Китаю. Наведено класифікацію основних філософських шкіл. Показано взаємозв'язок між окремими напрямками філософської думки.

Ключові слова: давньокитайська філософія, філософські школи.

Відомо, що формування й розвиток філософських поглядів та ідей давньокитайської філософії відбувалось починаючи із 6-5 століття до нашої ери, у епоху, яку К.Ясперс відносив до так званого «осьового часу». За ці часи (8 ст. до н.е. – 2 ст. до н.е.) в різних країнах і регіонах світу народились духовні «пророки» людства та були окреслені контури релігійної й філософської системи сучасної цивілізації. У цей час здійснюється майже незвичайне. У Китаї на той час жили й працювали Конфуцій та Лао-цзи, виникли усі традиційні напрями і школи китайської філософії, мислили Мо-цзи, Чжуан-цзи, Ле-цзи та безліч інших духовних провідників. В Індії виникли Упанішади, жив Будда, в філософії, як і у Китаї, – розглянуті усі можливості філософського осягнення дійсності, аж до скептицизму, до матеріалізму, софістики й нігілізму; в Ірані Заратустра вчив про світ, де точиться боротьба добра зі злом; в Палестині виступали пророки – Ілія, Ісайя, Ієремія та інші, в Греції – це часи Гомера, філософів Парменіда, Геракліта, Платона, трагіків, Фукидіда та Архімеда. При чому, усе те, що пов'язано з цими іменами, виникло майже одночасно протягом відносно не тривалого часу у Китаї, Індії, Близькому Сході та на Заході, незалежно одне від одного [1].

Розмірковуючи про загальні та відмінні риси філософії Заходу та Сходу, Д.Стівенсон вважає, що західна філософія в значній мірі знаходилась під впливом релігії [1, 87]. На Сході справа була із точністю до навпаки: релігія була під сильним впливом філософії. Філософія там здійснила такий саме вплив на азійську культуру в цілому, як релігія – на європейську.

Як зазначав Д.Стівенсон, китайська філософія виявилась досить популярною на Заході завдяки її намаганням до гармонії (бо, за думкою багатьох людей, саме гармонії не вистачає Заходу у його лихоманному, суєтному житті) [4, 183]. Проте пошуки гармонії почались у Китаї зовсім не за гармонійних обставин. Філософія тут виникла у важкі часи, в пе-

ріод воїн та розпаду тогочасної державної влади.

Золотий вік китайської філософії – це епоха гострої соціальної напруги, час політичних змін. Рання китайська думка шукала вирішення насущних суспільних проблем, пропонувала свої практичні й реалістичні настанови і правителям, і пересічним громадянам. Ця традиція закріпилась у Китаї на багато століть. Китайська мудрість підходить до життя прямо та неупереджено. В цьому напевно і полягає причина того, що вона стала однією із основних рушійних сил у розвитку китайської цивілізації.

Можна також сказати, що давні китайські філософи вперше приступили до розробки тих правил та норм, за якими людина має жити всередині великої цивілізації, і за якими китайці дійсно жили, а певною мірою живуть й дотепер. Із всього розмаїття філософських шкіл виокремились два найвпливовіших напрями: конфуціанство та даосизм. Об'єднавши зусилля, вони керували життям багатьох поколінь китайців.

Вважається, що за декілька століть до нової ери в Китаї існувало «сто маленьких філософських шкіл». Історик Сима Цянь (145-86 рр. до н.е.) об'єднав ці маленькі школи у шість крупних. У сучасному Китаї представлені не всі ці школи, проте класифікація, яку запропонував Сима Цянь, відображає широту діапазону древньої китайської думки. Деякі із цих шкіл продовжують визначати життєві погляди багатьох людей сучасності.

Нижче представлена характеристика шести основних філософських напрямів, яка була складена Симою Цянем. Усі вони виникли до 200 р. до н.е., тобто до правління династії Цинь.

Школа Ін-Ян. Ім'я школі дали дві космічні сили, Ін та Ян, які буцімто лежать в основі всіх речей. Вона приділяє особливе значення космології, закономірним змінам у світобудові та їх впливу на людину. Філософи цієї школи

вивчали рух зірок, зміну пор року та інші природні явища.

Школа Книжників або Мудреців. Це інша назва конфуціанства. Засновник школи, Конфуцій, проголосив, що необхідно вивчати класичну літературу, книги, які були написані ще за часів древньої династії Чжоу. Згодом конфуціанство стало самим найвпливовішим філософським вченням у Китаї.

Школа Моїстів. Засновником школи був мудрець Мо-цзи, який проповідував вселенську любов, щастя й милосердя до найнижчих прошарків суспільства. За життя він був різким противником Конфуція, проте пізніше багато його ідей було запозичене самими конфуціанцями.

Школа імен. До неї входили логіки, які полюбляли зазвичай парадоксальні ідеї та спори про опосередковані, абстрактні речі. Вони зосереджували свою увагу на словах, «іменах», у протилежність від реальних предметів.

Легісти. Ці філософи вірили, що ефективно управляти державою можна лише тоді, коли влада керується строгими законами. Вони стверджували, що природа людини аморальна і люди вчиняють правильно лише тоді, коли їх примушують так робити. Цей погляд не сприймався іншими китайськими вченнями, в тому числі, конфуціанством, моїзмом та даосизмом.

Даосисти (даоси). Філософи цієї школи закликали уникати конфліктів і протиріч, жити в гармонії із природою та обставинами. Даосизм згодом став одним із самим впливовим філософським вченням у Китаї.

До наведеної класифікації Сими Цяня, Д.Стівенсон додає ще *школу стратегів*, що була створена полководцем Сунь-цзи, автором трактату «Мистецтво війни» [4, 190]. Ця школа давала настанови про те, як правильно організувати бій, битву, командувати військами, вести переговори з противником тощо. Вона сильно вплинула на розвиток воєнної справи в Китаї та Японії.

Декілька слів слід сказати ще про одну філософську і релігійну школу – *буддизм*. Буддизм, як відомо, виник на території сучасної Індії ще за декілька століть до Нової ери. Завдяки діяльності місіонерів із північної школи буддизму махаяна («велика колесниця») у перші століття Нової ери він потрапив до Китаю, асимілювався, вбрав у себе суто китайський ґрунт і традиції та згодом став здійснювати значний вплив на традиційну китайську філософію й релігійне життя. Із декількох шкіл китайського буддизму найвпливовішою є *школа «чань»* (споглядання, медитація). Чань-буддизм є специфічно китайським підходом до буддизму. В значній мірі він близький до даосизму. Чань можна розглядати як свого роду

«буддійський даосизм». У його вченні, зокрема, відобразилось відношення китайців до «Дао» або «Шляху», до способів отримання просвітлення. І все ж таки чань розвивався як самостійна, достатньо оригінальна філософська течія. Згодом китайський буддизм потрапив до Японії, знов певною мірою трансформувався й дотепер відомий як впливове вчення дзен-буддизму.

Вчення інь-ян засновано на осмисленні «Книги Змін» (І Цзин), яка містить числові співвідношення, що мають встановити зв'язок між космічно-природними процесами й життям людини, виходячи із загального принципу порядку. Його базою слугують 8 триграм, що складаються із цілих та розірваних ліній, які символізують відповідні сили та якості природи. Комбінуючись, вони складають 64 (8*8) гексаграми, які за замислом невідомих авторів Книги Змін, впорядковують в єдину систему усі космічні сили.

Існують два космічних начала – ян (чоловіче, міцне, світле, активне начало) та інь (жіноче, піддатливе, темне, пасивне начало). Їх взаємодією і пояснюється виникнення та перетворення усіх речей, процесів та подій. Неоконфуціанство та даосизм використовували ідеї школи інь-ян при формуванні своїх космологій.

Конфуціанство походить від вчення Конфуція (551-479 рр. до н.е.), який вважав себе продовжувачем древньої традиції. Особисто він не залишив від себе жодних письмових праць. Його ідеї пізніше були сформульовані послідовниками та учнями Конфуція у книзі «Лунь Юй» [8, 23]. Його думка була орієнтована на конкретне життя і потреби практичного життя. Його філософія моралі і державності консервативна. Основні добродієвості за Конфуцієм такі: людяність, чесність, порядність, мудрість та лояльність. Вони реалізуються у фундаментальних відносинах: правителя та сановників, батька і сина, старших та молодших братів, чоловіка і дружини, друзів між собою.

Стабільність держави заснована на моральності підлеглих та провідної ролі сім'ї. Істинний правитель управляє своїм народом через власний моральний приклад. Меті «правильно мислити» слугує конфуціанська програма пояснення й впорядкування понять (імен). Ідеологією виступає освічений благородний муж-мудрець. Тому велике значення приділяється вихованню, що включає в себе «дух і серце».

Мен-цзи (371-289 рр. до н.е.) вважає людину доброю від природи. Таким чином, основи всіляких чеснот і добродієвості знаходяться у людини від народження, її лише слід її розвивати. Стан держави в цілому визначається моральними якостями правителя. Люди доб-

ровільно слідує за хорошим правителем. Його найвищою метою має бути благополуччя й моральність народу. У протилежність до таких поглядів Сюнь-цзи (прибл. 313-238 рр. до н.е.) вважав, що людина від природи зла; можливо лише завдяки вихованню та наполегливій праці її певною мірою виправити.

Пізніше, починаючи із 11 століття н.е., вчення Конфуція було дещо трансформоване (так зване «неоконфуціанство»), воно імплементувало в себе деякі онтологічні принципи, ідеї та соціальні орієнтири інших філософських напрямів і шкіл, зокрема, даосизму, чань-буддизму, школи «інь-ян» тощо.

Неоконфуціанець Чжу Сі (1130-1200 рр.) займав дуалістичну позицію. Два основних начала світу – універсальний, формотворчий принцип «лі» (світовий розум) й принцип матеріальної діяльності «ци». Ці базові принципи, за Чжу Сі, визначають і властивості людей: лі є тотожна у всіх людях сутність, ци – індивідуальні якості та властивості. Універсальний принцип слугує моделлю моральної природи людини, тому лі проявляється як норма поведінки.

Напроти, Ван Янмін (1472-1529 рр.) займав моністичну позицію, вважаючи розум єдиним світовим началом, до якого причетний й людський дух. Людина від природи, згідно до його думок, має властивість пізнання усіх речей у самому собі. Долаючи свої егоїстичні прояви, людина у змозі злитися зі світовим розумом. Тому між моральною поведінкою і пізнанням існує тісний зв'язок.

Для Мо-цзи (5-4 ст. до н.е.), засновника однойменного вчення моїстів, причина будь-якої зла полягає у відсутності всебічної любові до ближнього. Якщо б панувала вселенська любов, то в результаті зацарювали б мир та благополуччя.

Благополуччя народу – найвищий закон будь-якої політичної діяльності. Все що ньому не сприяє, Мо-цзи відкидає, наприклад, війну, а також розкіш й значну частину культури, оскільки для її підтримки експлуатується народ. Для того, щоб прийти до достовірної теорії, за Мо-цзи слід використовувати певний метод, що включатиме в собі три базових моменти: порівняння із поглядами мислителів минулого; перевірку на відповідність емпіричним фактам; підтвердження суспільною практикою.

Під узагальнюючим терміном «софісти» (школа імен) розуміється ряд мислителів, про яких, як правило, відомо лише зі слів інших філософів. Їх полемічне мистецтво, зокрема, примусило представників інших філософських течій уточнювати свої визначення та теорії. Фрагменти праць, що збереглись, свідчать, що софісти займались проблемами філософії мо-

ви та логічними парадоксами. Часто вони передавали лише прикінцевий парадоксальний висновок, про смисл якого і спосіб його доказів залишалось лише здогадатися.

Протилежну позицію у відношенні до побудованого на моралі конфуціанського вчення про державу, а також поглядам моїстів, займали легісти (законники). Їх ідеал – міцна й унітарна держава. Вона спирається на силу правлячої династії, воєнного прошарку та сільського господарства. Його фундамент – однозначні, обов'язкові для кожного закони, виконання яких має гарантуватися строгою системою покарань та заохочень. Політична програма управління легістів була тверезо прагматична й спрямована проти традиціоналізму [4, 24].

Класичним текстом даосизму є книга «Дао дечзин» (прибл. 5-3 ст. до н.е.), авторство якої приписують Лао-цзи. В книзі йдеться про даоський шлях (дао) та добродійства, при чому, мова йде перш за все про відношення дао до життя людини, особливо, правителя. Мова не в змозі адекватно виразити сутність дао. Воно не має імені, оскільки усі імена означають дещо конкретне, певне, а дао є головним принципом по той бік усіх розбіжностей – шлях природи та індивідуального життя. «Мірило людини – земля, мірило землі – небо, мірило дао – воно саме».

Тому правильний шлях мудреця та мудрого правителя – полягає в тому, щоб дозволити дао керувати собою, внутрішньо звільнившись від всілякої егоїстичної діяльності. Мудрець діє через «недіяння». Воно полягає не у повній бездіяльності, а в тому, що мудрець не здійснює жодних спроб не необхідного втручання в те що здійснюється у оточуючому його світі. Чим менше людина старається планувати свої дії, керується власним бажанням, тим повніше речі слідує дао.

Другий значний представник даосизму Чжуан-цзи (4 ст. до н.е.) відноситься с презирством до педантичного морального вчення конфуціанців, яке з його точки зору виступає лише ознакою втрати споконвічно добродійної простоти. Чжуан-цзи намагався спростувати хибну впевненість людей у власних думках, вказуючи на відносність їх досвіду та шкали цінностей.

Він показував і обмеженість мови: дао піддається опису лише в парадоксальних, взаємно виключних себе формулюваннях. Осягнення дао можливо лише на містичному шляху, про який говорять образами. Дух має отримати покій, оскільки не закаламученою буває лише спокійна вода. Він має відмовитися від опору, і тоді вітер дао понесе його, немов лист, що покинув дерево.

Загалом, найсильніший вплив на розвиток китайської філософії здійснила ізольованість тогочасного Китаю від іншого світу. На сході та півдні країни розташовувались води морів та океанів, а на заході та півночі – високі гори та пустелі, які важко було подолати. Це мало й свою позитивну сторону – китайська культура протягом тисячоліть зберегла свою природну цілісність. У той час, як Захід перш за все розвивав раціональне начало, Індія – духовне, Китай створив потужну традицію етики та цивілізації, продемонструвавши унікальну модель співіснування людей.

Ключовою фігурою, безперечно, був Конфуцій, засновник найвпливовішої школи китайської філософії, натхненник значної частини традицій китайської культури, адміністрування та права. Слабким місцем китайської філософії в цілому є недостатня розробка загальнофілософської методології, логіки та епістемології, а також відносну слабкість метафізики [1, 118].

Інша суттєва китайська традиція – даосизм, певною мірою врівноважує конфуціанство. Вона характеризує сама себе як слабе, темне, жіноче, пасивне начало інь, що доповнює світле, активне, чоловіче начало ян конфуціанства. Відповідно, даосизм відображає споглядальний аспект життя, в той же час, як конфуціанство пов'язане з активним началом у житті людини.

Першою не автохтонною традицією, що здійснила значний вплив на китайську культуру і філософію, як вже йшлося, став буддизм.

Однак місцева традиція була настільки сильною, що буддизм прийняв у Китаї своєрідні специфічні форми, в значній мірі наблизившись до даосизму. Загалом, існує думка [1, 119], що розвиток китайської філософії можна розглядати як діалектичний, де конфуціанство являє собою тезис, даосизм та буддизм – антитезис, а неоконфуціанство – синтез. Під час неоконфуціанського відродження 11-12 століть конфуціанство абсорбувало багато даоських та буддійських ідей, перетворившись на більш збалансовану та стабільну систему.

Дотепер усі три традиції (конфуціанство, даосизм та буддизм) відносно мирно співіснують, і це характеризується відомим китайським висловом «три релігії – одна релігія». Ця фраза, напевно, справедлива й відносно китайської філософії.

Наприкінці, погодимось із відомим французьким дослідником філософії і культури Давнього Китаю М.Гране, про те, що погляди двох найвпливовіших філософських шкіл Китаю – даосизму та конфуціанства, утворюють свого роду згусток ідей, що постійно розбухає за рахунок їх поглинання або примирення з ними [2, 15-16]. Хоча їх боротьба виглядає зіткненням двох апріорних точок зору (однієї – свого роду натурфілософії на містико-магічній основі, а іншої – у підтримку різновиду соціоцентризму), даосизм і конфуціанська ортодоксія отримують натхнення – з різним ступенем очевидності, проте, однаково глибоко – двоїстою цілеспрямованістю, вселенською (універсальною) й гуманістичною одночасно.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Восточная философия* / Авт.-сост. М. В. Адамчик. – Мн.: Харвест, 2006. – 320 с.
2. *Гране М.* Китайская мысль от Конфуция и Лаоцзы. – М.: Алгоритм, 2008. – 528 с.
3. *Кунцман П., Буркард Ф.-П., Видман Ф.* Философия: Пер с нем. изд. / Научн. ред. пер. В.В.Миронов. – М.: Рыбари, 2002. – 268 с.
4. *Стивенсон Д.* Восточная философия. – М.: АСТ: Астрель, 2005. – 400 с.
5. *Стивенсон Д.* Философия / Джей Стивенсон; пер. с англ. С.В. Зубкова. – М.: АСТ: Астрель, 2006. – 294 с.
6. *Сыма Цянь.* Исторические записки: В 2 т. – М.: Изд-во «Наталис», 2006.
7. *Торчинов Е.А.* Пути философии Востока и Запада: познание запредельного. – СПб.: Азбука-классика, 2005. – 480 с.
8. *Ясперс К.* Истоки истории и ее цель // Смысл и назначение истории. – М.: Республика, 1994. – С. 245-286.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2008 р.

